

Strokovna poročila za VIII. kongres jugoslovanskih slavističnih društev*

Janez Dular

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SLAVIZACIJA V OBLIKOSLOVJU IN SKLADNJI SLOVENSКИH PUBLICISTIČNIH BESEDIL V DRUGI POLOVICI XIX. STOLETJA

Prav v času, ko so Kollárjeve ideje o skupnem slovanskem jeziku — ali kvečjemu štirih jezikih — doma, tj. pri Slovaki in Čehih, že doživljale neusmiljen poraz¹, se jih je kot rešilne bilke oprijel Vrazov in Slomškov učenec Matija Majar-Ziljski, požrtvovalen, a jezikovno premalo pripravljen in politično preveč naiven duhovnik s tistega obrobnege dela za slovanski svet kot celoto že tako obrobnege slovenskega ozemlja, ki je bil in je še danes pod najhujšim ponemčevalnim pritiskom². Majar ni bil prvi in ne zadnji, ki je zdvomil nad možnostjo preživetja svojega ljudstva kot jezikovne in narodne individualnosti ter se zatekel v ilirizem, toda medtem ko je Vrazova pobuda nekaj let poprej zaradi Prešernove odločne vere v življenjsko moč in prihodnost slovenskega jezika in svoje umetnosti v tem jeziku propadla in v bistvu ostala v zasebnem krogu, je »pomlad narodov« tanko plast slovenskega meščanstva tudi po tej plati zalotila nepripravljeno (celo Bleiweisovo nasprotovanje slavizaciji je bilo večkrat bolj taktične kot pa načelne, nazorske narave)³. Tako si je Majar s svojimi stališči, razloženimi v knjigi *Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje i u obče slavenski jezik* (Ljubljana 1848) in nekaterih člankih, pridobil nekaj navdušenih privrženec, ki so zagovarjali in deloma tudi prakticirali njegov predlog za postopen prehod k skupnemu (»vzajemnemu«) slovanskemu jeziku.

Jedro Majarjevega sistema je bilo prevzeto iz hrvatsko-ilirskega jezika iz Babukićevih *Osnov slovnice slavyanske narčja ilirskoga* (Zagreb 1836), to je »posebne mešanice štokavščine z lastnostmi kajkavskega narečja in vplivom jezika starejših piscev, posebno Dubrovničanov«⁴. Pri pisanju *Pravil* je imel v rokah še Karadžičevo, Brlićevo, Metelkovo in Murkovo slovnico⁵ ter Šafarikov Slo-

* Ker v času tiskanja še ni bil znan natančnejši kongresni razpored predavanj, jih objavljamo po abecednem redu njihovih avtorjev.

¹ Gl. S. Tóbiš, Šafarikov a Kollárov jazyk, Bratislava 1966, 137—140.

² Gl. SBL II, 15—19; I. V. Cuikina, Matija Majar Ziljski, Razprave I. razreda SAZU, VIII/2 Ljubljana 1974.

³ Prim. E. Kardelj, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1970 (3. izdaja), 270—365; I. Prijatelj, Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1937, 105.

⁴ Srpsko hrvatski jezik, Enciklopedijski leksikon znanja, Beograd 1972, 129.

⁵ V. S. Karadžić, Kleine serbische Grammatik, Leipzig — Berlin 1824; J. A. Berlić, Grammatik der Illyrischen Sprache, Zagreb (Agram) 1842; F. Metelko, Lehrgebäude der Slowenischen Sprache in Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen, Ljubljana 1825; A. Murko, Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre, Grätz 1832, 2. izdaja 1843.

wansky Narodopis. Zagovarjal je stališče o dveh knjižnih jezikih: prvi (dotedanji slovenski) naj bi se še naprej uporabljal za »nižje«, kmečkemu ljudstvu namenjeno poučno in nabožno slovstvo, drugi (ilirski) pa naj bi se vpeljal v »visoko« literaturo, znanost, politiko ipd. Ta nedemokratski dualizem je za čas okrog marčne revolucije navidezno presenetljiv⁶, v resnici pa je le odsev sploh precej nedemokratskih in nerevolucionarnih stališč narodno se prebujajočega slovenskega meščanstva, posebno ilircev⁷.

Polemika, ki sta jo Majarjev načrt in praksa njegovih delnih ali popolnih privrženecv sprožila oziroma pospešila (bila pa bi najbrž prej ali pozneje nujna tudi brez njega⁸), se je končala neuspešno tako za njegove najodločnejše nasprotnike (iz noviškega kroga) kakor tudi za njegove zagovornike: za prve zato, ker so se nekateri konkretni predlogi iz Majarjevega načrta ujeli z nekaterimi predlogi s seznama »novih oblik«, ki jih je leta 1850 predlagala zmerna smer z Luko Svetcem na čelu in ki so bile potem res sprejete; za Majarjeve privrženecv pa je bila neuspešna zato, ker so se zagovorniki novih oblik izrecno distancirali od pglavitnega namena njegovih *Pravil* in z novimi oblikami niso nič prispevali k temu, da bi Slovenci prevzeli drug knjižni jezik. Nasprotno, izmed Majarjevih predlogov so bile kljub Svetčevemu taktičnemu utemeljevanju s potrebnostjo bližanja drugim slovanskim jezikom⁹ načelno in praktično v nekaj letih splošno sprejete samo tiste systemske prvine, ki so bile hkrati slovenske, tj. podprte z dovolj razširjenimi in etimološko upravičenimi izhodišči v samih slovenskih narečjih (koroških in štajerskih) ter vsaj deloma — kot dvojnice — že prej upoštevane v nekaterih slovenskih slovnica (tipi z *rakom* namesto z *rakam*, z *rakoma* namesto z *rakama*, *lepega* namesto *lepiga*, *dobra jabolka* namesto *dobre jabolka*, *lepši -a -e* namesto *lepši -i -i*, *klešče* namesto *kleše*, *da* namesto *de*, *najlepši* namesto *narlepši*). S tem pa dotlej predvsem »kranjski« knjižni jezik ni prešel v ilirskega niti v vseslovanskega, temveč v vseslovenskega¹⁰.

»Jezikovno-kulturna ali pravzaprav jezikovno-politična debata / se je / v poznejših desetletjih obnovila v četrtem, petem itd. stadiju brez posebnega poznanja prejšnjih svojih faz.«¹¹ »Romantični triumf« ob marčni revoluciji in nekaterih poznejših slovenskih ali slovanskih zmagah (npr. ruska zmaga nad Turčijo) na eni strani ter obup zaradi ponemčevanja in poitaljančevanja na drugi strani sta bila potem sicer še večkrat »oni dve gibali, ki sta od časa do časa, a v zanimivo redno se vrsteči zapovrstnosti v organski razvoj slovenskega knjižnega jezika vnašala debate s predlogi, da se naj jezik bolj ali manj naglo, bolj ali manj umetno povsem — izprevrže«¹². Naj omenim samo nekaj takih predlogov:

⁶ I. Prijatelj, *Borba* ... 57–58.

⁷ E. Kardelj, *Razvoj* ... 296.

⁸ A. Breznik, *Razvoj novejših slovenske pisave pa Levčev pravopis*, DiS 1913, 68; B. Pogorelec, *Delež Koroške pri procesu ustaljevanja slov. knjiž. jezika v 19. stol.*, zbornik IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1973, 71–81, posebno 79.

⁹ Prim. Svetčev utemeljevanje »novih oblik« za množinski imenovalnik in tožilnik srednjega spola pri privdviških besedah: »Tako najdemo a) v staroslovenskem (staroslovenski Svetcu pomeni stari cerkvenoslovanski — op. J. D.); tako b) izjemši Polake pri vseh družih Slovanih /.../ Res je sicer, da je lepše slišati e — a (lepe mesta) kakor a — a (lepa mesta); ali če se tako slovanskim bratom približamo, Slovenije pa ne zatajimo, Krajncil bister um bi se nam odreči mogel, odreči ljubezen do matere Slave, ako bi te trohice sercoma radi ne žertvovali.« (Slovenija 1850, 12).

¹⁰ Gl. J. Toporišič, *Jezik, slovenski*, Enciklopedija Jugoslavije IV., 1960, 499.

¹¹ Prijatelj, *Levstikov politični list »Naprejš«*, *Razprave, znanstvenega društva za humanistične vede II*, Ljubljana 1925, 211.

¹² I. Prijatelj, *Borba* ... 8.

R. Razlag je v zborniku Zora (1852) zagovarjal vseslovansko mešanico, ki je bila tako neurejena in nedosledna, da si je pridobila vzdevek »lunin jezik«; F. Kočevar je v *Novicah* (1860) priporočal oblike tipa *lepoga, sam, ja, i, muž* ter nekaj srbohrvaškega besedja; J. Geršak se je v *Novicah* (1864) potegoval za izgovorjavo [*bio, vuk*] itd. Seveda je tudi Majar sam skrbel, da njegova smer ne bi šla v pozabo, in je v letih 1873—1875 celo izdajal revijo Slavjan ter v njej tiskal predvsem besedila v svoji skonstruirani vseslovanski jezikovni mešanici¹³, ruščini in srbohrvaščini. Če bi to mešanico vsaj nekaj časa pisal širši krog ljudi, bi bila nepretrganost razvoja slovenskega knjižnega jezika dvomljiva, toda slavizacijski val je neposredno zajel samo del publicistike, druge vrste, posebno umetnostni jezik ter jezik poučnih in nabožnih spisov, pa so bile bolj zaprte^{13b}.

V Majarjevih *Pravilih* je bilo v zvezi z našo temo zapisano naslednje:

— »glede slovniških izrazov se mora pisati učeno, to je: slovniški izrazi vsih ilirskih podnarečjih se moraju prisposodobiti i izmed njih običnejši izbrati i upotrebovati;«

— »glede sloga (syntaxa) se mora pisati narodno, to je: moramo si prizadevati, kolikor moguće, pisati tako, kakor naše ljudstvo govori.«¹⁴ S »slovniškimi izrazi« je mišljeno le oblikoslovje v ožjem pomenu in pa slovnične besede; besedotvorje je Majar načelno zavračal, češ da naj Slovani za svoj skupni jezik raje zberejo velikansko množico besed iz vseh svojih »narečij« in »podnarečij«, pa jim ne bo treba kovati novih. Tudi s skladnjo se je ukvarjal le obrobno, ker je menil, da »u skladu (syntax) i u slogu (Still) smo pa tako že vsi Slaveni sje-dinjeni, ker u tom ni nobene razlike med narečjemi«¹⁵; omejil se je na odsvetovanje germanizmov in na priporočanje slovanske frazeologije. Njegova in drugih pisna praksa pa seveda kaže, da je bilo prevzemanje občutno tudi na skladenjski ravni, nekatere kategorije (npr. stava klitik) so bile sprejete celo v poznejše izdaje Janežičeve slovenske slovnice¹⁶.

Tisti, ki so šli v slaviziranju najdlje, so pisali takole: *Uostalom kažemo (gotovi smo, da je ono isto i želja većine slavjanskih rodoljubah), da ćemo mi blagosloviti onaj trenut, koj će nam donesti obćevaljali, obćeslavjanski, jedan jedini književni jezik, makar bil kitajski, samo da je obći.* (R. Razlag, Svršetek, Zora 1852, 178) *Kromě těch novin i časopisov se daja na světlo, čto se uže samo od sebe razumi plemeně slovstveno tako dělateljnóm, ne malo knjig i knjižek namenjenih sprostomu ljudstvu.* (M. Majar, Slavjan 1873, 51)

Za taka besedila pač ni več mogoče reči, da so slovenska, zato tudi ne bi bilo smiselno obravnavati vsega, kar v njih ni slovenskega (bolj smiselno bi se bilo vprašati, kaj je v njih sploh še slovenskega). V nadaljevanju bom torej prikazal samo tiste iz srbohrvaščine ter deloma iz stare cerkvene slovanščine, ruščine in češčine prevzete oblikoslovne, besedotvorne in skladenjske prvine, ki so

¹³ Gl. R. L. Lenček, The Theme of the Greek Koine in the Concept of a Slavic Common Language and Matija Majar's Model, American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists, Prague 1968, 7—8.

^{13b} Gl. B. Pogorelec, Delež Koroške ..., 79—80.

¹⁴ M. Majar, Pravila kako izobraževati ilirsko narečje i u obće slavenski jezik, Ljubljana 1848, 129.

¹⁵ Iz Majarjevega pisma Muršcu; gl. Zbornik Maticе Slovenske 1905, zo. VII, 49.

¹⁶ Prim. A. Janežič, Slovenska slovnica (Nova, vsa predelana izdaja), Celovec 1863, 261—262.

bile vsaj po nekaj let v rabi pri večjem številu slovensko pišočih publicistov. Majarjeve predloge je namreč kot sistemsko celoto sprejel samo del njegovih privržencev, pa še ti so bili v pisni praksi nedosledni, že nekaj let po sprejemu »novih oblik« pa so sploh samo še sem in tja uporabljali posamične sistemske slavizme; težišče slavizacijskih prizadevanj se je v naslednjih desetletjih preneslo na ravnino besedja, posebno v časniku Slovenski narod¹⁷.

Iz gradiva se vidi, da so bile oblikoslovne in skladenjske prvine največkrat prevzete skupaj s kako neslovensko besedo ali frazeologemom (npr. *seljaci*, *Pa žali Bože!*), pa tudi samostojno, tako da so se jim podrejele tudi neprevzete besede (npr. *Kočevara*). Oglejmo si najboljčutneje prizadete kategorije.

OBLIKOSLOVJE

1. Samostalniške in pridevniške besede

a) Prevzem spola in/ali sklanjatvenega vzorca pri samostalniških besedah: v zlatnem Pragu /Slo50/¹⁸, prevzeti dotična posla /SN75/, z ene strane /Slo50/, ustavljati se strastim /SN85/.

b) Podaljševanje množinske osnove (prevzeta porazdelitev oblikotvorne pripone): članovi /N62/, uradovi /Na63/, kosovi /N66/, pojmovi /SN82/, slojevi /SN76/, Cehovi /Slo49/, Židovi /Bč53/;

c) Prevzem posameznih sklonil (pri tem gre včasih za posledice splošnejšega prevzema na fonološki in morfonološki ravnini, npr. zamenjava vsakega slovenskega *o* < *oⁿ* z *u*):

sreču /N59/, fajfu /N58/, slovenščinu /N60/, v svojo vlastnu škodu /Pra49/, veliko krivico /N59/, latinicom /Zo52/, snagom /Zv51/; zbirko pesmih /Bč51/, jedno živečih narečjih /Bč51/, za spreobrnjenje nekristjan /Sla75/, deset knjiga /N51/; nekaj tako samovoljnoga, nezakonitoga i protizakonitoga /Slo50/, beseda svetoga Metoda /Zo52/, kterogakoli slavenskoga narečja /N59/; onomu sosedu /Bč52/, serbskomu Dnevniku /N58/, k tvojoj postavnoj plači /SN72/; po zapadnoj in severnoj Evropi /Bč50/, v Kranjskoj, Štajerskoj /N59/, vojačkoj /N59/.

č) Prevzem palatacijskih premen v osnovah na -k:

dijaci /Bč50/, travnici /N64/, ustavaci /SN75/, Turci /N62/, narodnjaci /N71/; pri roci /N54/, po oporoci /N52/, u Reci /Bč51/.

d) Nepodaljševanje osnov na -r:

cara /53, SN76, S96/, pod poglavarom /Slo49/, glasovira /N76/, brez komentara /SN75/, graničare /N77/, Kollára /Bč51/, iz Mostara /SN76/.

e) Vpeljava vokativa:

gospodine /N72/, brate /N62/, narodnjače /N70/.

¹⁷ Gl. A. Breznik, Življenje besed, Maribor 1967, 149–186.

¹⁸ Okrajšave pomenijo: Slo — Slovenija, SN — Slovenski narod, N — Novice, Na — Naprej, Bč — Slovenska bčela, S — Slovenec, LC — Ljubljanski časnik, Zo — Zora 1852, Zv — Zvezdice 1851, Pra — Majarjeva Pravila, Sla — Slavjan.

f) Brèzpredložni orodnik: *soznaniti latinicom /Zo52/, napolniti radostjo /SN76/, pripovedovati hripavim glasom in mokrim očesom /SN91/.*

g) Imenska sklanjatev pridevniških besed: *jugoslovenska duha /N70/; ta kategorija se je nekoliko bolj uveljavila samo pri predložnih zvezah z roditelnikom, ker se je lahko oprla na starejše slovenske tvorbe tipa iz nova, iz lepa (danes znova, zlepa)¹⁹ ter se leksikalizirala.*

2. Glagol

Glagol je s svojo veliko oblikoslovno razčlenjenostjo dajal veliko možnosti za prevzemanje in vsi pisci skupaj so jih tudi večino izrabili, vendar so večji časovni in prostorski (avtorski) obseg dosegle samo naslednje:

a) Neslovenske prvine pri sedanjskih osnovah: *se daje trditi /N66, N77, SN90/, znade slovenski /N61/, ne mogu upotrebovati /N58/, ne odpomogne /SN75/.*

b) Neslovenska porazdelitev nedoločniških in sedanjskih pripon glede na posamezne besede: *je dokončil /Bč51/, kaznite me /N56/, proučava zakon /S95/.*

c) Prevzem nedoločniške pripone -nu- namesto slovenske -ni-: *sklenuli so /Slo50/, zavrnuti /Slo50/, je stegnula /Lč51/, bi obrnuli /N59/; ta pripona je bila med tistimi od Svetca predlaganimi novimi oblikami, ki niso bile sprejete, ker niso imele opore v slovenskih narečjih.*

č) Neslovenska porazdelitev oblikotvornih pripon: *je bila poznata po imenu /Bč51/, je umrl nepoznat /S93/, silno podpreni od velike Rusije /SN77/; pri tej točki naj omenim tudi začetek spodrivanja deležniških oblik na -eč (npr. dereč) z oblikami na -oč zaradi etimologiziranja na podlagi stare cerkvene slovanščine²⁰.*

d) Prevzem sedanjske končnice za tretjo osebo množine: *moraju /Slo50/, rastu /N59/, skrivaju /Zo52/; to sta pisala predvsem Majar in Razlag sama.*

e) Neslovenska tvorba časov: *Doseči čemo svoj namen /Bč51/, Po tem če biti Pravnika koristen /N53/, Porta obeta, da hoče Osinji Črnogorcam izročiti /SN80/; Svoboda iztoka postala, kakor se pravi »hoffähig« /SN75/, Cerkev se podrla /SN81/, v Plevni je ujetih /'je bilo ujetih'/ 36000 turških vojakov /SN77/.*

BESEDOTVORJE

1. Izpeljava

a) Nekateri pojavi so bili odvisni od širših prevzemov pri morfonoloških pravilih: *carevina /Slo49/, Strosmajerovo /N63/, Beogradski paša /Bč50/, carigradski /SN77/, česki /N53, S85/, turski /Bč50/.*

b) Neslovenska tvorba samostalniških in prislovnih zaimkov, ki se v slovenščini končujejo na -r²¹: *noče ničesa /SN71, S85/, vsekako /N83/, nikako ne mogu razumeti /N58/.*

¹⁹ Gl. A. Breznik, Razvoj ... DiS. 1914.

²⁰ Isti, DiS. 1914, 404.

²¹ Gl. J. Toporišič, Slovenske zaimenske besede, JiS XX, 1974/75, 118.

c) Neslovenska porazdelitev sicer tudi slovenskih pripon: v *zlatnem Pragu* /Bč50/, *izdajica* /SN75/, *tudjinec* /Slo50/, *vladalec* /SN80/; posebno podskupino sestavljajo neslovensko preoblikovane ali porazdeljene pripone pri besedah, prevzetih iz neslovanskih jezikov, npr.: *konferencija* /N60/, *konsekvencija* /SN91/, *fakulta* /Bč51, SN80/, *kritikovati* /SN69, SN97/, *civilizovana Evropa* /SN80/, *agituje zoper Turke* /S91/, *apelovati* /SN98/, *demokratski, na demokratično-anarhički podstavi* /Slo48/, *klasičke povesti* /N53/, *akademičko* /SN82/.

č) Neslovenske pripone: *osrečitelj* /SN75/, *opazovatelj* /N74/, *sedmorica* /SN99/, *zagrebački* /N57/, *Tržački* /SN72/, *pisarna, lekarna*²².

2. Sestavljanje

a) Neslovenska tvorba brez predpone oziroma z njo: *Glejte svojo dobrotnico — ljubite jej roko* /SN82/, *obrazložiti*.

b) Prevzeta porazdelitev sicer tudi slovenskih predpon: *po mojem dohodu* /N56/, *od renegatstva preveč zavisna* /S91/, *brez razgovora* /N62/, *je vzlezel na drevo* /Slo48/, *vzlasti*; predpona *vz-* se je zelo razširila zaradi etimologiziranja po stari cerkveni slovanščini.

c) Prevzeta predpona: *prokleta* /N56, SN75/, *prognati* /S95/, *se v propade oziraš* /N66/.

3. Zlaganje

V drugi polovici XIX. stoletja se je v slovenščini število zloženek sploh²³ močno povečalo. Pri tem je šlo deloma za razvijanje živih sistemskih možnosti našega jezika, deloma pa za prevzemanje ali oživljanje v slovenščini sicer že mrtvih načinov zlaganja²⁴. Med te spada npr. zlaganje iz dveh pridevnikov: *gluhonem, domačoslavno poslopje* /N50/. Razmahnilo se je tudi zlaganje tipa *lovor-venec* /SN80/, *živio in slava-klici* /N62/.

4. Konverzija

Beseda *treba* je prešla med glagole ter dobila celotno spregatveno paradigmo in opisni deležnik: *učene besede treba take kovati* /N55/, *trebalo je paziti* /N83/.

SKLADNJA

Tako na konec oblikoslovja oziroma besedotvorja kot na začetek skladnje lahko uvrstimo točko z neslovensko rabo enobesednih in dvobesednih izrazov ter enodelnih in dvodelnih besed (prevzeta raba prostega morfema)²⁵: *ob polu prične seja* /SN92/, *porotne obravnave so končale danes* /SN86/, *Zahvalimo za poslane narodne pèsni* /Sla75/; od njega zavisi srečna bodočnost /Slo50/, od osode Čehov odvisi biti ali ne biti Avstrije /SN70/.

Predvsem skladenjske narave pa so naslednji pojavi:

²² Prim. B. Havránek, *Studie o spisovném jazyce*, Praha 1963, 326.

²³ Prim. A. Brezník, *Zložénke v slovenščiní*, Razprave SAZU II, 1944 55.

²⁴ Gl. A. Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika III* (Zložénke), Ljubljana 1952, posebno str. 100, 106 idr.

²⁵ Terminologijo povzemamo po J. Toporišiču, *Stilnost oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika*, SR 22, 1974, 245.

1. Raba oblik

a) Razširitev rabe svojilnega dajalnika: navdušena za pravo naroda nam milega /N71/, hočejo Janežiču v vredni spomin na rojstnej mu hiši ploščo staviti /SN76/.

b) Brezpredložni orodnik v povedkovi, prislovni in drugih rabah: treba biti previdnim /SN90/, *Schönerer je bil izvoljen predsednikom* /SN82, S96/, *bil je promoviran doktorjem modroslovja* /SN87/, *takim se ima smatrati* /SN83/, *bi bil jaz konja šele takrat smrkavim spoznal* /SN86/; dostojnim in impozantnim načinom pričela je narodna stranka volilno gibanje /S91/, zahtevajo, da se to zgodi kolikor mogoče administrativnim potom /SN80/, predsednik se je imenom kluba zahvalil /SN95/, je rodom Gorenec /N70/, začetkom in koncem šolskega leta /N77/, knjiga poljska izdana g. A. H. Kickorom /Sla74/; brezpredložni orodnik se je nekajkrat tudi leksikaliziral in prišel med prislove ali celo predloge (tip povodom dvajsetletnice /S89/, *tekem zborovanja* /SN95/, *potom jezikovnega zakona* /SN97/).

c) Neslovenska raba osebnih zaimkov: *ta letargija je uničena, mi smo znova svobodni, mi moremo dihati z vsemi prsi* /SN97/, počesteni zaupanjem svojega vladalca, vi sestavljate drugo skupščino /SN75/, *Ali veliko število njih še stoji na strani* /SN75/.

č) Železna raba opisnega deležnika²⁶: *Lahka mu zemljica bila!* /N52/, *Bog te slišal!* /N54/, *Živel, rasel, razvijal se »Dolenjski sokol« našemu narodu v korist!* /SN83/.

d) Dvodelni veznik *i — i*: *Pridobil si bode še več zaslug i za cerkev i za slovanstvo* /S92/.

2. Glagolska rekcija

a) *bi bilo nedostojno, ko bi mi mučili Turke. Imamo dostojnijih potov.* /SN75/, *odkar se v Avstriji borimo o ustavi* /N72/, *je bil vsled zaslug o izobraževanju povišan* /SN75/, *učiti se jeziku*²⁷.

b) Pri tem je prišlo do zanimivih križanj med prevzemanjem besednih in skladenjskih sestavin; v slovenščini imamo npr. glagol *obravnavati* s tožilniško rekcijo (pri zanikanju roditeljsko), npr. *obravnavati predlog*, v srbohrvaščini pa obstaja glagol *raspravljati* z mestniško rekcijo, npr. *raspravljati o predlogu*, toda pri prevzemanju je prišlo do rabe slovenske besede z rekcijo srbohrvaške in nasprotno, npr. *Deželni zbor sklene, da o adresnem načrtu obravnava v tajnej seji* /SN83/, *Političnih razmer pač tu ni treba posebej razpravljati* /SN94/.

3. Konstrukcije

a) Odvisniške konstrukcije namesto nedoločniških: *ni jednemu splavu ne puste, da proide* /SN75/.

b) deležniške konstrukcije namesto odvisnikov: *Priprosti Slovenci neznajoči slovnico* /N59/, *Neboječ je ob kratkem vse razložil* /N56/, *Beležec to pobalinsko ntolcevanje, nimamo ničesar pripomniti* /SN92/.

²⁶ Gl. T. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb 1899, 648.

²⁷ A. Breznik, Razvoj ... DiS 1915, 340.

c) Porazdelitev konstrukcij z naklonskimi glagoli oziroma predikativi: *treba, da zavrremo, kar ni resničnega* /N65, SN75, SN80/, *veselo poročilo vam morem poslati* /N74, SN75/²⁸.

4. Besedni red

a) Stava klitik: Slovenski pisci so že v prvi polovici petdesetih let prejšnjega stoletja izražali obžalovanje, ker se slovenščina glede stave klitik v marsičem bistveno loči od drugih slovanskih jezikov²⁹. Domnevali so, da gre za nemški vpliv, zato so se več desetletij trudili, da bi stavo klitik »poslovanili«. Redki nasprotniki tega prizadevanja³⁰ so bili dolgo neuspešni, šele Murku in Škrabcu³¹ se je proti koncu stoletja posrečilo spraviti to zadevo na pravi tir. Nekaj primerov poslovanjene določitve mesta klitičnega niza v povedi: *Pisavci tega narečja napisali so precejno število bukev* /N56/, *Huda zima utegne nam s tem koristiti* /SN75/, *Posebna nagrada določila se je pri tej točki vodniku* /SN96/, *Akoravno zabeležiti mu je bilo že mnogo napredka* /SN89/, *Potem ogledali so si presvitli cesar vse prostore ljudske kuhinje* /N83/, *Osebe, ki so imele srečo z njim občevati, opisujejo nam ga takole* /N82/, *Kakor čujemo, snidejo se danes može štajerski* /S97/. Zmeda je nastala tudi pri medsebojni razvrstitvi klitik v istem nizu³²: *Treba je nam že zdaj se v duhu vdeležiti pri slavnih delih* /Slo49/, *da je jim naravnost uničena* /Bč50/, *cesar je ga poklical* /Bč51/, *Razveselilo je nas se zopet prepričati* /SN75/.

b) Stava ujemalnega prilastka: Inverzija je prišla v največjo modo v sedemdesetih letih. Nekaj primerov: *Kot poročevalec lista vašega* /SN75/, *Ta volja narodova morala bi biti vsakemu sveta* /S85/, *Pohod ljubljenca narodoviga Jelačiča-bana* /Slo48/, *v Kozari planini* /SN75/.

c) Najti je celo primere odcepitve ujemalnega pridevniškega prilastka od jedra sintagme: *Narodna ga stranka tirja* /SN68/, *Nesrečne žagibog okolnosti so zakrivile* /SN75/, *narodne tedaj literature nimajo gotovo nobene* /N56/, *tvoja nam ljubezen je darovala* /N61/.

č) Za slovenski občutek nemotivirana inverzija pri prosti stavi (členitvi po aktualnosti): *Pohvalil sem se lani, da me vrlo podpirajo gospodje odborniki* /S91/, *Živahno bilo je politično življenje kod nas pretekle dni* /N77/, *Slabo je madjarsko gospodarstvo, a hrvatsko je še slabše* /S86/, *novi čas je trčil na stari in ne gre to brez ravs* /SN75/, *Ko je deželni zbor pretrčal postavo, zagnali so bili naši nasprotniki strašanski vrišč* /S85/.

Oblikoslovni in skladenjski slavizmi, ki jih sem in tja srečujemo v današnji publicistični slovenščini, večinoma niso ne predmetno ne genetično povezani

²⁸ R. Lenček, *Modalna raba adverbja lahko v slovenščini*, Zbornik za filologijo i lingvistiko XI, Novi Sad 1968, 127–135.

²⁹ Prim. M. Cigale, *Droblinica iz slovenske slovnice*, Novice 1853, 327.

³⁰ Prim. J. Solar, *Nekaj od naših sostavnih (sintaktičnih) zadev v preudarek*, Novice 1856, 312.

³¹ M. Murko, *Enklitike v slovenščini*, Letopis Matice slovenske 1892, posebno 72–86; S. Škrabec, *Cvetje* XIV, 1895.

³² Prim. J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik* 4, Maribor 1970, 176.

z zavestnimi slavizacijskimi prizadevanji in njihovimi sadovi v prejšnjem stoletju, temveč jih je prinesla poznejša (še današnja) velika in enostranska odvisnost naše publicistike od prevajanja iz srbohrvaščine. Ko so se pred slovenski jezik v drugi polovici XIX. stoletja zaradi pospešenega družbeno-političnega, gospodarsko-tehničnega in duhovnega razvoja po odpravi fevdalizma postavljale zahtevnejše naloge v množičnem sporazumevanju o novih pojavih in v obvladovanju novih govornih položajev (šolstvo, uradi, deželni zbori, družabno življenje — salon, publicistika), do katerih se je dokopala naglo naraščajoča in narodno prebujena slovenska meščanska plast, je bilo nujno treba najti izrazje za obsežna nova pomenska polja. Glede tega je bilo prevzemanje manjkajočega besedja od drugih slovanskih jezikov videti sprejemljiva pot za povečanje sporazumevalnih možnosti (kolikor ni bilo združeno s hkratnim zapostavljanjem in opuščanjem dobrih domačih besed in odprtih besedotvornih možnosti³³). Pri sistemskih prvinah pa je bilo drugače³⁴: bile so zadostne in — kot je dokazovala Prešernova umetnost — tudi dovolj pripravljene za nadaljnje kultiviranje. Temu jeziku je bilo mogoče »očitatiti« le to, da je preveč samo kranjski. Ob drugačni upravno-politični urejenosti slovenskega ozemlja (program zedinjene Slovenije!) bi bilo to mogoče manj spotakljivo, spričo razkosanosti Slovencev na štiri avstrogrske dežele, Prekmurje (v okviru Ogrske) in Beneško Slovenijo (pod Italijo), katerih meje so se v marsičem ujemale z mejami glavnih slovenskih narečnih skupin, pa je bila to resna ovira in nenehna grožnja s pokrajinskim partikularizmom in v strahu pred ponemčenjem celo z zametavanjem slovenščine kot posebnega knjižnega jezika (Vraz, Majar) ter iskanjem rešitve v amorfnosti kvantiteti ne germanskega, temveč slovanskega morja. Ko pa je bil pokrajinski partikularizem s sprejemom Svetčevih »novih oblik« v bistvu nevtraliziran, za globlje sistemske spremembe ni bilo več zadostne utemeljitve, ki bi slavizacijska prizadevanja povezovala s potrebami boljšega oziroma širšega družbenega sporazumevanja; še več — tedaj se je le temeljiteje razkrila kulturno-politična utopičnost in družbena nedemokratičnost Majarjevega dualističnega načrta. V bistvu politično vprašanje zblizanja z drugimi Slovani — je ugotovil že Levstik³⁵ — ni bilo rešljivo z jezikovnim eksperimentiranjem. Zato so tudi vse poznejše slavizacijske blodnje spravljale na papir (ne pa tudi v govorjeno besedo) samo posamične drobce iz sistemov drugih slovanskih jezikov³⁶; za dlje časa so se prijeli le redki, največkrat tisti, ki so se leksikalizirali ali pa ujeli stik s starejšimi organskimi nastavki v slovenskem besedotvorju.

Formalni mejniki za konec tega obdobja so bili Pleteršnikov slovar (1894—1895), Levčev pravopis (1899) in Breznikova slovnica (1916), dejansko pa je večina oblikoslovnih in skladenjskih slavizmov — v nasprotju z besednimi — propadla že prej, le redki (npr. izorodniške tvorbe tipa *koncem*) so ostali za predmet mlajših purističnih prizadevanj v XX. stoletju.

³³ Gl. op. 17, posebno str. 135—136.

³⁴ Prim. J. Bleiweis, Nekaj zastran državniiga zakonika, Novice 1849, 223—224 in 228.

³⁵ Gl. I. Prijatelj, Slovensko, slovansko in južnoslovansko vprašanje pri Slovencih na prelomu 60-ih in 70-ih let, Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede, Ljubljana 1928, IV, 66—67.

³⁶ Gl. J. Toporišič, Slovenski knjižni jezik 3, Maribor 1967, 13—23; B. Pogorelec, Razvoj slov. knjiž. jezika, separat k informativnemu zborniku Slovenski jezik, literatura in kultura, Ljubljana 1974, 24.